

Plattegronden

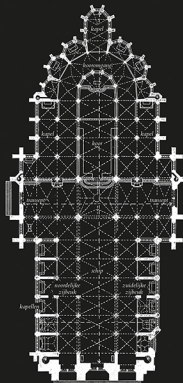

De meeste middeleeuwse kathedraal hadden een kruisvormige plattegrond, een zeer symbolische vorm die verwees naar de kruisiging van Christus en die een architectonische voorgeschiedenis heeft die teruggaat tot in de laat-Romeinse tijd. De vier hoofdonderdelen waren het schip aan de westkant, het oostelijke deel of het koor, en een tweemaal transeptarmen die zich naar het noorden en zuiden uitstrekten; het snijpunt van deze elementen staat bekend als de 'kruising' of 'viering'. Dit algemene concept werd alom toegepast, al was de manier waarop de kruisplattegrond werd vertolkt geenszins standaard en gaven de afmetingen en vorm van de verschillende elementen bepaalde variaties te zien, vaak een afspiegeling van verschillende regionale benaderingen.

Een voorbeeld van zulke regionale verschillen is dat in Frankrijk de transepten doorgaans kort zijn, terwijl ze in Engeland nadrukkelijker uitsteken. Dit onderscheid hangt samen met de Engelse praktijk van het onderbrengen van kapellen aan de oostzijde van de transeptarmen in plaats van deze te concentreren aan het oostende van het gebouw, wat de regel was in Frankrijk en andere Europese landen. De architectonische nadruk die het transept in Engeland kreeg, werd bij sommige kathedraal nog versterkt door de toevoeging van een tweede transept. In Salisbury en Lincoln strekte het transept zich uit vanuit de kruising én vanuit het koor; in een ongewone rangschikking in Durham loopt een transept door het oostende van het gebouw.

Hoewel de kruisvorm het meest gebruikte ontwerp geweest zou kunnen zijn, was het niet de enige optie, en uit de niet-kruisvormige plattegrond van de kathedraal van Bourges (ca. 1195-1275), een van de grootste Franse kathedraal, blijkt dat transepten niet altijd noodzakelijk werden gevonden. Hier ging het streven naar één architecturaal effect vóór symboliek, al is het plan van Bourges in aanzienlijke mate nog steeds ontleend aan dat van een kruisvormige kerk – de Notre-Dame de Paris. In Parijs steken de transeptarmen nauwelijks uit de zijbeuken, zodat het kruisvormkarakter van de kerk niet duidelijk uit de plattegrond blijkt.

Terwijl het hoogaltaar en het presbyterium zich altijd in het oostelijk deel van de kerk bevonden, varieerde de positie van het liturgisch koor; soms was het ook geheel opgenomen in het oostelijke deel (Ely is hiervan een voorbeeld), maar soms strekte het zich uit tot in de viering (zoals in Winchester) en af en toe tot in het schip (St Albans). In Spaanse kathedraal was de gebruikelijke positie voor het liturgisch koor (of, op z'n Spaans, *coro*) aan het oostende van het westelijke deel, een opstelling die de lengte van het schip sterk reduceerde en de architecturale uitstraling ervan zodoende afzwakte.

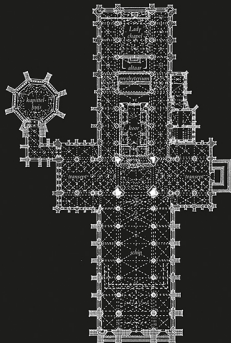

Een Franse kruis-vormige plattegrond

De kathedraal van Amiens, die de grootste plattegrond van alle Franse kathedraal heeft, is ook typerend voor de Franse kruisvorm omdat hij korte transeptarmen heeft en een apsisvormig oostende met kapellenkran. Aan de kerk werd in 1220 begonnen onder leiding van Robert de Luzarches. Ongebruikelijk was dat het schip eerst kwam, daarna het koor (1236-1270), gevolgd door het transept. Het latere werk behelste de bovenverdiepingen van de westgevel, met de torens (1366-1426).

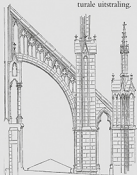
Een Engelse kruis-vormige plattegrond

De York Minster heeft een gewone, maar nadrukkelijk kruisvormige plattegrond, met een oostelijke en westelijke arm van dezelfde lengte, en een typisch Engels rechthoekig oostende en met een integrale Lady chapel. Herbouw van de Noormandsche kerk begon met het transept (ca. 1225-1255), waarna kapittelhuus (ca. 1260-1290), schip (ca. 1291-1360), Lady chapel (1361-1373) en koor (1394-1407) volgden.

Verfraaiing en architecturaal effect

Hoewel steunberen zich ontwikkelden langs de weg van de bouwkundige noodzaak, werden ze al snel bevoerd van louter functionele toevoegingen tot overwegend decoratieve elementen, en zo werden ze belangrijke ondersteuners van de algemene architecturale uitstraling.

AMIENS
(Boven) Hier is het schoonwerk te zien aan de oostkant van het koor van de kathedraal in Amiens, die werd herbouwd tussen 1236 en 1269. De tweedelige lichteboog draagt een opengesloten arcade zoals in Chartres (zie blz. 48). In Amiens is de constructie van Chartres echter versimpeld door een elegant massaverkroeping.

WESTMINSTER
Hier zien we het schoonwerk bij de kapel van Hendrik VIII van 1506 in de Westminster Abbey. In overeenstemming met het overvloedig gedecoreerde interieur hebben beide onderdelen van de lichteboog een zeer overladen karakter. Twee stoffen van tweedelige lichteboog zijn versierd tot één eenheid door de invoeging van modallous van massarek, terwijl de pijler is voorzien van nicose met een uitsparing, voor het opstellen van beelden, en een pinabel met een oprijvende koepel.

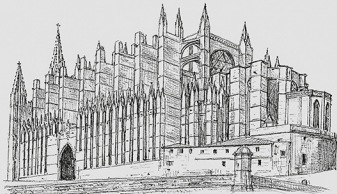
REIMS EN ROUEN
(Rechts en rechtsom) Niet alleen de lichteboog waren objecten ter decoratie, de steunberen zelf werden eveneens opgenomen in de decoratieve plannen door de door te dienen een beeldhouwwerk. De dertiende-eeuwse steunberen van lichteboog van de kathedraal van Reims en Rouen hebben architectuur met zelden die beelden bezeten.

Reims

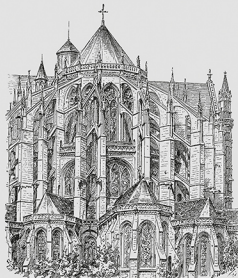

Rouen

PALMA
Een van de hoogste kerken in Europa, de kathedraal van Palma op Mallorca, werd vanaf 1366 herbouwd in opdracht van Jaume II, koning van Mallorca. Hier is het schoonwerk van de zuidgevel, tegenover de koren, gebouwd om een indrukwekkende architecturale uitstraling te creëren. De lichteboog rij steunberen hangt samen met de hoge zijkapellen; de hoogste steunberen, die het kerkenschip ondersteunen, zijn opwaartse voortzettingen van de zijmuren van de kapellen; wat meteen een enorme breedte verkleint.

LE MANS
Rechtsom het koor van de kathedraal van Le Mans, waarvan in 1218 werd begonnen, zorgt het lichtebooggevel voor een spectaculaire effect. Een ongebruikelijk aspect van het ontwerp is de samenstelling van de steunberen die de lichteboog van het rechteboogige ondersteunen. Twee lagen lichteboog rijen vanaf elke hoek naar een pijler op de lijn van de binnenmuren van de kooromgang. Vanaf hier strekken zich extra lichteboog uit in twee richtingen naar schuin geplaatste dubbele steunberen die zich verheffen op de lijn van de buitenmuren van de kooromgang, tussen de uitrijvende kapellen van de kooromgang (zie blz. 25 voor een plattegrond van de kooromgang van Le Mans). Deze ontwerper leent een Y-vormig patroon op dat wordt weerspiegeld in de plattegrond van de kathedraal.

Henry de Reys

Hermitage Henry de Reys (floeiend 1243-1250) was als meermalen belast met de door Hendrik III bevolen herbouw van de Westminster Abbey vanaf 1245 tot ca. 1253. Op zijn naam staat de introductie in Engeland van enkele ideeën uit de kerk van de dertiende-eeuwse architecten van de grote kerken van Frankrijk, met name die van Reims en Amiens en de Sainte-Chapelle in Parijs. In documenten wordt zijn plaats van herkomst genoemd als 'Reynois', wat doet vermoeden dat hij een Franse architect was. Maar hoewel de Westminster Abbey een van de meest Franse van de Engelse kerken is in het algemeen ontwerp, door de introductie van de details vermoeden dat het het geestdrift van een iemand die thuis was in de Engelse bouwtraditie. Verder dat Henry de Reys nu de een Engelsen wordt beschouwd, hetzij uit het dorp Reys in Essex, hetzij met een naam die is ontleend aan een verblijf in de kathedraal Reims in Champagne.

BOUWEN IN DE DERDE EEUW
(Links) Hier zijn diverse ambachtslieden te zien. Twee figuren bevinden zich op de begane grond met name op de afbeelding, beiden dragen handschoenen. Een hakt een steen in vorm met een houten hamer en een beitel; de ander gebruikt zijn houten winkelhaak om de nauwkeurigheid van het blok te controleren. Dit gereedschap lijkt profielvormen aan elk uiteinde te hebben, zodat het vermoedelijk voor deze bepaalde taak is gemaakt. Links en in het midden klimmen drie arbeiders op een ladder. Een vervoert een bak met mortel op zijn schouder, waarop hij een kousje draagt; de andere twee dragen een aantal blokken natuursteen op een draagbaar, die deel op hun schouders rust via banden die van handgreep naar handgreep lopen. Op het werkplatform boven in het gebouw bevinden zich twee masons, een heeft een gepunte troffel, hij moet stenen op hun plaats aan het leggen zijn, en de ander heeft een steenhouwersbijl voor het bijwerken van stenen. Er staat een bak mortel tussen hen in en ze krijgen een lading stenen van een kiststoel dat wordt aangedreven door een systeem van tredmolen en katrol.

HET GEBRUIK VAN HORDEN IN DE VEERTIENDE EEUW
(Rechts) Dit bouwtafelvormt een bewijs voor het gebruik van horden van wilgenwiegjes, niet alleen voor werkplatforms maar ook voor hellende looppaden of ladders. Laatzegende blikken te zijn voorzien van spanten met de doornende van een driehoek. De twee vooraanstaande arbeiders die de onderste ladder beklimmen, dragen draagbalken op hun schouders; onder op de ladder dragen twee mannen een lading dakpannen. Andere afgebeelde arbeiders zijn twee mortelmakers aan de voet van het gebouw en een arbeider met een bak die gereed is om mortel te overgieten. Boven op de toren bevindt zich een aantal metselaars. Een, die een gepunte troffel vasthoudt, staat op een werkplatform dat wordt geschraagd door kraagbeugels, terwijl de anderen aan de boorwerking werken. De metselaar in het midden controleert de nauwkeurigheid van de laag stenen met een waterpas met schietlood.

Engelen, geesten en demonen

In de verhalen en het zedelijk onderricht van de Bijbel komt een reeks bovennatuurlijke wezens voor, goede en kwade, en de middeleeuwse beeldhouwer had tot taak ze vorm te geven. Aan de kant van het goede waren er de engelen – de dienaren en gezanten van God – die nieuws uit den hoge brachten. Gewoonlijk worden ze gevleugeld voorgesteld, misschien om hun hemelse herkomst te benadrukken, en vaak spelen ze op muziek-instrumenten. In de dertiende eeuw krijgen ze een bijzonder vriendelijk voorkomen. Tegenover de goedwillende en zuivere engelen staan de vele sculpturen met een demonische aanblik: lelijke, misvormde en gemuteerde wezens die de pure incarnatie van het kwaad lijken. Vele hiervan mogen ogenschijnlijk niets met het christendom te maken hebben, in feite zijn het toch verwijzingen naar de krachten van het kwaad, wachtend op een kans om strijd en tweedracht te zaaien.

ENGELN VAN SAINTE-CHAPELLE

(Boven en rechts) Engelen werden gebruikt bij de decoratie van de arcadezwikken van de Sainte-Chapelle in Parijs van ca. 1240. De lastige vormen van de zwikken werden benut door de engelen met gespreide vleugels af te beelden. Deze exemplaren dienden als inspiratiebron voor de Westminster Abbey, waar de zwikken van de triforiumarcaden van het transept rond 1250 ook werden opgevuld met engelen. Westminster kan weer de inspiratiebron zijn geweest voor de meer ambitieuze serie die is te vinden op de arcadezwikken van het Engelenkoor van de kathedraal in Lincoln van 1256-1280.

ENGEL VAN REIMS

(Links) De kathedraal van Reims heeft een speciale band met engelen, want niet alleen neemt een aantal levensgrote beelden prominente posities in de westportalen in, ze tooien ook de steunberen van het schip (zoals hier te zien) en de koorsluiting. Het is een ongewoon overvloedig en opvallend vertoon en het vestigt de aandacht op de kathedraal als vertegenwoordiging van de hemel op aarde.

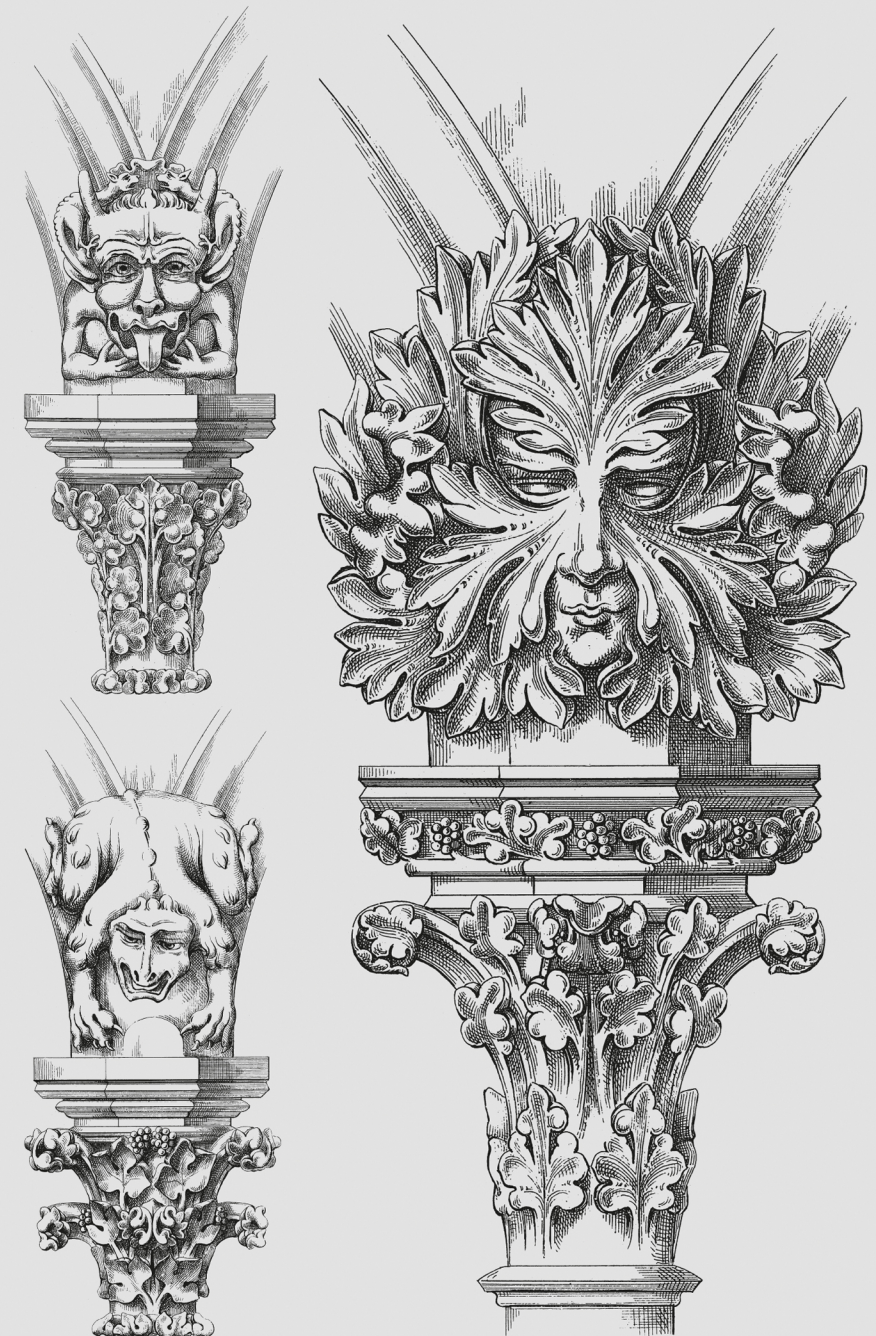
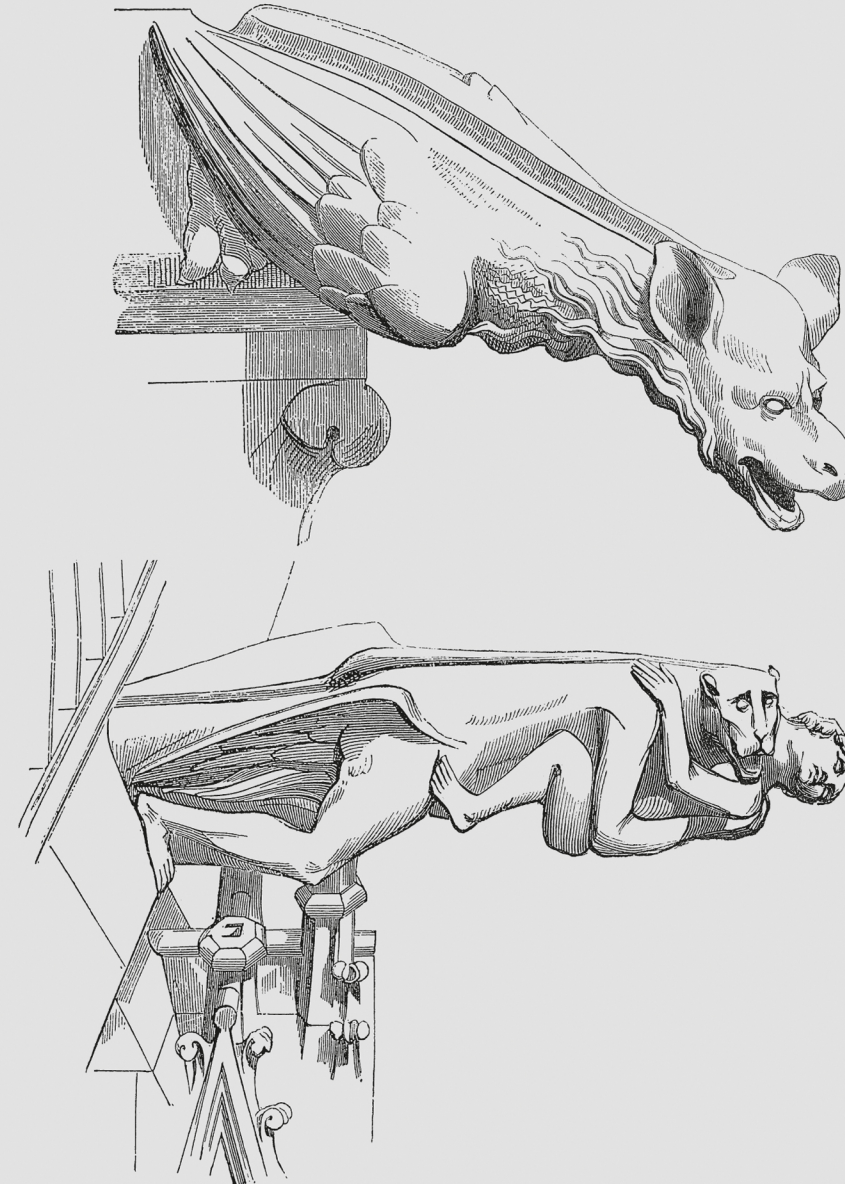
ENGEL VAN STRAATSBURG

(Rechts) Dit beeld van een engel die de trompet speelt, versiert de centrale pilaar van ca. 1225-1230 in het zuidtransept van de kathedraal van Straatsburg. Het stelt het Laatste Oordeel voor. De pilaar is van een heel ongewoon ontwerp, waarin consoles op drie niveaus die tussen de hoofdschalken zijn aangebracht een reeks sculpturen dragen. De engelen staan op het tweede niveau.

GARGOUILLES

Gargouilles – uitspringende waterspuwers die regenwater uit het gebouw loosden – waren vaak beeldhouwd in de vorm van dieren, soms met een draakachtige of demonische vorm. De lengte en de hoge plaats van deze elementen inspireerden vermoedelijk tot de langgerekte en gevleugelde wezens waarmee ze soms zijn versierd. Een zo'n dier uit de Sainte-Chapelle is hier te zien (onder, bovenste); het klampt zich aan het gebouw vast met zijn klauwen, klaar om naar beneden te duiken en zijn prooi te verslinden. Een ander gevleugeld schepsel (onderste), dat de kathedraal van Clermont-Ferrand tooit, heeft een halfmenselijke gedaante en is bezig een verloren ziel weg te voeren.

KAPITELEN VAN AUXERRE

(Boven) Het koor van de kathedraal van Auxerre, gebouwd tussen 1215 en ca. 1235, bevat een belangrijke verzameling sierlijk bewerkte kapitelen. Daaronder een aantal bovennatuurlijke wezens, waarvan er boven enkele te zien zijn. Links twee afzichtelijke demonen, zinspelend op de kvellingen die in de hel wachten maar niettemin met vertoon van een vulgair gevoel voor humor. Het mysterieuze gezicht rechts ziet er helemaal sinister uit. Dit is een van de vele middeleeuwse voorstellingen van groene mannen, met een gezicht dat is bedekt met een bladvermasker of met bladwerk uit hun mond en andere gezichtsopeningen. Dit exemplaar, waarbij de bladeren uit het gezicht lijken te groeien, doet denken aan afbeeldingen in de portefeuille van Villard de Honnecourt, die uit dezelfde periode dateert.